

Straat : Noord Schalkwijkerweg
Huisnummer : 117
Toevoeging :
Postcode : 2034 JA
Kadastrale aanduiding : HLM02 Q 1856 G 0
Naam object : Watermeterfabriek
Bouwjaar : 1916
Architect : Niet vermeld (J. Bijl – bouwkundige/uitvoerder)
Bouwstijl : rationalistisch, overgangsarchitectuur
Oorspronkelijke functie : glasfabriek
Huidige functie : werkplaats/opslag

Inventarisatie/beschrijving : M. Enderman / M. Temme
Datum beschrijving : september 2010 / oktober 2016
Datum foto's : september 2010 / oktober 2016

Ligging en stedenbouwkundige context

Het voormalige fabriekspand ligt op een open kavel op de hoek van de Noord Schalkwijkerweg en de Belgiëlaan. De Noord Schalkwijkerweg loopt aan de oostzijde langs het Spaarne en ligt in het verlengde van de Schalkwijkerstraat, ten zuiden van de N 205.

Het pand is noord-zuid georiënteerd en ligt in de zuidoosthoek achter op het kavel. Het wordt omringd door kavels van vergelijkbare afmeting met woningen en andere gebouwen met een tuinbouw/landbouw functie.

De Schalkwijkerweg maakt deel uit van de eerste inrichting van de in 1456 aangelegde Romolenpolder, het pand wordt gebouwd op een dan reeds meer dan een eeuw daarvoor verdwenen buitenplaats.

Een in 1916 gemaakt uittreksel uit het Kadastrale Plan laat zien dat tussen ca. 1830 en 1916 het perceel onbebouwd is gebleven. In 1916 is een rechthoekig gebouw geplaatst in de hoek van het perceel. Het huidige gebouw is vergroot ten opzichte van het eerste bouwwerk.

Historie

In 1916 vestigt Glasfabriek Albert zich op deze plek en laat een éénlaags gebouw onder een zadeldak met aanbouw aan de zuidzijde van de westgevel neerzetten.

In 1918 wordt een plan ingediend voor het bouwen van een opslagplaats tegen de noordzijde van de fabriek. Onduidelijk is of dit éénlaags gebouw onder een nagenoeg plat dak ook daadwerkelijk is gerealiseerd. Op een tekening uit 1920 is het niet aangegeven. Het plan uit 1920 betreft het maken van een gemetselde uitbreiding aan de zuidzijde van de oostgevel van twee bouwlagen onder een platdak. Gezien de bouwwijze met halfsteens gevels en een houtskelet en het ontbreken van architectonische details, betrof het een in alle opzichten utilitair gebouw. Hierin zouden de functies (kleed- en schaftlokaal) worden ondergebracht die tot dan toe in twee vertrekken in de fabriekshal waren gehuisvest. Uit de tekening kan worden opgemaakt dat de fabriek niet geheel volgens plan in 1916 was gebouwd. Zo waren de gevels geheel in metselwerk opgetrokken en was de luchtkap niet uitgevoerd.

In 1921 gaat de onderneming failliet en wordt de fabriek bij openbare verkoop aangeboden. Uit de verkoopakte is bekend dat behalve het fabrieksgebouw op het terrein twee woningen (uit 1916), een noodwoning, een loods en twee schuren stonden. Koper is de NV. Amsterdamse Watermeterfabriek, die nog hetzelfde jaar een plan voor verbouw indient. Tegen de westgevel verrijzen twee kleine bergplaatsen, waarvan de aanbouw in het midden van de gevel is gemetseld. In de hal worden aan de zuidzijde kantoren ingebouwd en de ziende kap wordt door een zoldering aan het zicht onttrokken. In 1928 wordt een houten aanbouw tegen de noordgevel gerealiseerd. De bijbehorende tekening laat zien dat de aanbouwen tegen de westgevel anders zijn uitgevoerd of in de tussentijd zijn gewijzigd. Een plan uit 1937, voor het maken van een houten droogloods langs de gehele oostzijde van de fabriek, geeft deze bouwdelen zelfs weer als metselwerk.

De Watermeterfabriek gebruikt het gebouw tot 1937, waarna zeepfabriek 'Het Spaarne' er zijn intrek in neemt. Deze producent van zeep en parfum blijft tot 1955, waarna meubelmakerij 'Emefa' er gehuisvest wordt.

De landelijke ligging van het industriële object als onderdeel van de lintbebouwing langs het Spaarne veranderde met de aanleg van de Belgiëlaan in de jaren 60 van de 20ste eeuw, waardoor het gebouw op de hoek van twee wegen kwam te liggen. Momenteel is het pand tijdelijk in gebruik als werkplaats voor meerdere kleine ondernemers, in afwachting op een permanente bestemming.

Stedenbouwkundige opzet

Het gebouw betreft het enige fabrieksgebouw langs dit gedeelte van het Zuider Buiten Spaarne. De oorspronkelijke situering als onderdeel van de lintbebouwing langs de Noord Schalkwijkseweg is door de aanleg van de Belgiëlaan aangetast. Door de teruggeplaatste ligging, geringe omvang en weinig sprekende architectuur valt het nauwelijks op. Eenlaags rechthoekig fabriekspand onder zadeldak, met plat afgedekte tweelaagse aanbouw.

Exterieur

De gevels van het gebouw uit 1916 zijn opgebouwd uit een baksteen trasraam met daarop muurwerk van witte kalkzandsteen. Voor beide topgevels is het kalkzandsteenwerk steens dik uitgevoerd in kruisverband. Bij de zijgevels halfsteens. Over het muurwerk is een witte verflaag aangebracht.

De noordgevel betreft een geschouderde topgevel. Recent is hierin bij de oosthoek een brede doorgang met roldeur gemaakt. In het aangrenzende muurwerk zijn drie hooggeplaatste vensters aanwezig met bolkozijnen onder een segmentboog. De boogvulling is halfsteens uitgevoerd. In opzet waren hier vijf van dergelijke vensters aanwezig. Boven de roldeur zijn de topjes van twee ontlastingsbogen nog zichtbaar. Een zesde gelijkvormig venster is in de top van de gevel aangebracht. Het metselwerk van beide schouders is recent hersteld.

In de oostgevel bevinden zich vijf kruisvensters, waarvan de vierde is verbouwd tot een doorgang. Opvallend is dat de stijlen zijn doorgezet tot aan de muurplaat. De ramen zijn deels nog oorspronkelijk en voorzien van draadglas. De bovenramen kunnen bewegen. Boven langs de gevel bevindt zich een bakgoot op houten klossen. Over de volle lengte van de gevel is ter hoogte van het half in de vensters een dakmoet zichtbaar van de droogloods uit 1937.

De westgevel wordt grotendeels aan het zicht onttrokken door de over de volle breedte aanwezige lagere aanbouw. Daarboven, op gelijk niveau met de bovenramen van de kruisvensters in de oostgevel, zijn zes vensteropeningen aanwezig van twee (1ste en 5de opening) en vier ramen (2de, 3de, 4de en 6de opening). De buitenste stijlen van de kozijnen waarin deze zijn aangebracht steken zowel naar boven als beneden door, en hebben daarmee dezelfde hoogte als de kozijnstijlen aan de oostzijde. Er zijn echter geen aanwijzingen dat de westelijke openingen in opzet verder naar onderen doorliepen. De indruk bestaat dat het hier om een vorm van vakwerk gaat, die verbonden is met de draagconstructie in het gebouw. Bovenlangs de gevel bevindt zich een houten bakgoot, waaronder nog twee gietijzeren vergaarbakken uit 1916 hangen.

De zuidgevel is net als de noordgevel een geschouderde topgevel. Hierin bevindt zich centraal een breed venster met aan weerszijden een smallere lichtopening en een vierde venster van gelijke breedte als het middelste venster in de top. Boven de openingen zijn segmentbogen gemetseld. De onderzijde van de drie vensters op de begane grond is dichtgemetseld, waardoor de openingen nu nagenoeg net zo groot en hoog geplaatst zijn als in de westgevel.

De aanbouw uit 1920 aan de oostzijde is gemetseld met kalkzandsteen in kruisverband, boven een baksteen trasraam. Over de zuidgevel en het zuidelijk deel van de oostgevel is een pleisterlaag aangebracht. De begrenzing op de oostgevel kan in verband worden gebracht met de houtloods die in 1937 gedeeltelijk rond de aanbouw was geplaatst. In de gevel zijn aan de noordzijde een toegang op de begane grond en een venster op de verdieping aanwezig. In de oostgevel bevinden zich op elk niveau twee vensters. In de zuidgevel zijn twee vensters op de begane grond aangebracht en een derde op de verdieping. Alle opening hebben een bakstenen lekdorpel aan de onderzijde en op de begane grond een steens rollaag erboven en op de verdieping een halfsteens rollaag.

De noordelijke aanbouw aan de westzijde dateert uit 1921 en bestaat uit een baksteen trasraam, waarboven de eerste 75 cm muurwerk in kruisverband is uitgevoerd met kalkzandsteen. Hierop ligt een rollaag en gaat het metselwerk over in halfsteens verband, waarin vier vensters zijn opgenomen. Opvallend is dat de gevel tot aan de rollaag en precies midden onder de eerste twee vensters voorzien is van verbredingen of steunberen, die een halve steen naar buiten komen. Dit zal verband houden met de garage die in het voorste deel van de aanbouw was gesitueerd.

Het navolgende deel van de gevel is recent ingevuld en van hout. De gemetselde aanbouw bij de zuidhoek maakt deel uit van de oorspronkelijke opzet van het gebouw. De gevels zijn gemetseld boven een baksteen trasraam in halfsteens verband met kalkzandsteen. Een tweelicht en drie toiletramen voorzagen in opzet de achterliggende sanitaire ruimten van daglicht.

Het zadeldak van het hoofdgebouw is gedekt met gesmoord gebakken kruispannen. Hierin zijn in het westelijk dakschild enkele ijzeren dakramen opgenomen. Aan de onderzijde van het schild zijn halverwege grote en thans afgedekte dakramen aanwezig, die waarschijnlijk later zijn aangebracht.

Interieur

Het oorspronkelijke gebouw uit 1916 betrof van opzet een ongedeelde ruimte waarin enkel bij de zuidoosthoek enkele kleine vertrekken waren afgescheiden. Het gebouw is thans verdeeld drie ruimten achter elkaar, waarvan de zuidelijke over het midden in tweeën is gesplitst.

Van het interieur uit de periode 1916-1921 zijn geen elementen meer aanwezig. De oorspronkelijke spantconstructie van de kap is nog intact en bestaat uit een A-spant waarbij de onderste trekbalck de vorm heeft van twee sloffen die verbonden zijn middels een trekstang.

De zolderbalklaag met onderslagconstructie van standvinken dateert uit 1921 en verdeelt het gebouw in twee beuken. Zowel de onderslagbalk als de standvinken bestaand uit samengestelde liggers met boutverbindingen.

Deze constructie en de wand met kantoor tussen de middelste en zuidelijke ruimten is aangebracht bij de verbouw van het gebouw tot watermeterfabriek. Mogelijk is toen ook de betonvloer gestort.

De kantoorruimte, met verhoogd aangebrachte vloer, behoort tot het middelste deel van het gebouw. In de zuidmuur van het kantoor zijn voormalige doorgangen naar de achterliggende vertrekken nog zichtbaar. Bij de opzet van 1921 of de verschillende bedrijven daarna behoort ook de betonvloer met sporen van machines en een kelder bij de noordoosthoek voor het opstellen van vermoedelijk een motor. Op de balklaag zijn eveneens de resten van de ophanging van aandrijving met riemen zichtbaar.

MOTIVERING VOOR PLAATSING OP DE GEMEENTELIJKE MONUMENTENLIJST**Architectuur-, bouw- en/of kunsthistorische waarde**

Het in opzet als glasfabriek gerealiseerde gebouw heeft een sterk utilitair karakter, zonder opvallende architectonische elementen en is op enkele aanpassingen tijdens het als zodanig functioneren en kort daarna relatief gaaf overgeleverd. Het utilitaire karakter komt behalve in de vormgeving ook tot uitdrukking in de materialisatie van de gevels en de opzet van de draag en kapconstructie. Een dergelijke architectuur en bouwwijze zijn karakteristiek voor kleinschalige industriële gebouwen aan het eind van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. Door het voorheen niet uitzonderlijke en weinig duurzame karakter zijn dergelijke gebouwen thans zeldzaam.

Stedebouwkundige en situationele waarde

Het gebouw betreft het enige fabrieksgebouw langs dit gedeelte van het Zuider Buiten Spaarne. De oorspronkelijke situering als onderdeel van de lintbebouwing langs de Noord Schalkwijkerweg is door de aanleg van de Belgiëweg aangetast. Door de teruggeplaatste ligging, geringe omvang en weinig sprekende architectuur valt het nauwelijks meer op.

Cultuurhistorische waarde

Glas is in Nederland nooit grootschalig geproduceerd. In Leerdam bevindt zich het enige voor dit doel gebouwde fabriekscomplex. De weinige overige gebouwen waren met name gericht op het bewerken van glazen producten uit het buitenland. De fabriek aan het Spaarne is daarmee een zeldzaam voorbeeld van kleinschalige glasindustrie, die met ondermeer flessen voor Haarlemmerolie gericht was op een afzetmarkt in de directe omgeving. Hoewel de functie niet direct afleesbaar is aan het gebouw, is de cultuurhistorische waarde hoog.

De voormalige glasfabriek aan de Noord Schalkwijkseweg 117 vertegenwoordigt een tak van de industrie die in Nederland nooit groot is geweest en zodoende zeldzaam. Ook als voorbeeld van een kleinschalige fabriek uit het eerste kwart van de 20ste eeuw is het gebouw zeldzaam. De situering is door stedenbouwkundige ingrepen in de tweede helft van de 20ste eeuw aangetast en mede door de teruggeplaatste ligging en geringe architectuur weinig opvallend. Op grond van de aanwezige architectuur-, bouwhistorische- en cultuurhistorische waarden komt het gebouw in aanmerking voor de status van Gemeentelijk Monument

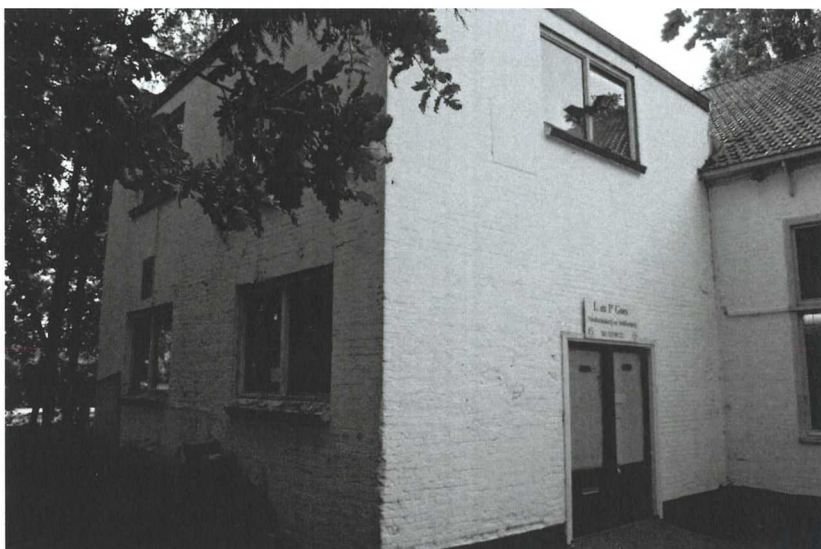

Voorgevel (noordoost) in 2010

Rechter zijgevel (noordwest) in 2010

Achtergevel en tweelaagse uitbouw (zuid) in 2010

Standvinken en zoldervloer in 2010

A-spant met trekstang in 2016

Kadastrale situatie

